

WILLIAM BECKFORD • **Vathek**

WILLIAM BECKFORD 1760 yılında İngiltere’de doğdu. Dönemin sanat koleksiyoncuları arasında anılan Beckford, önemli Gotik romanlardan biri olarak kabul edilen *Vathek*’i Fransızca yazdı. 1844 yılında ölen yazarın *Vathek* dışında bilinen diğer eserleri şunlardır: *Memoirs of Extraordinary Painters* (1780), *Letters from Italy with Sketches of Spain and Portugal* (1834).

İletişim Yayınları 1711 • Dünya Klasikleri 57

ISBN-13: 978-975-05-1005-2

© 2012 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2012, İstanbul

DIZI EDITÖRÜ Orhan Pamuk

EDITÖR Müge Karahan

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Pieter Bruegel, “Babil Kulesi”, 1563

UYGULAMA Nurgül Şimşek

DÜZELTİ Melis Oflas

BASKI ve CILT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Çağaloğlu 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

WILLIAM BECKFORD

Vathek

Vathek

ÇEVİREN *Seçil Kıvrak*

MURAT BELGE'NİN ÖNSÖZÜYLE

ÖNSÖZ

MURAT BELGE

William Beckford (1760-1844) İngiliz Edebiyat Tarihi'nin "Portre Galerisi"nde, biraz arka planda kalan, biraz "flu" görünen bir "tablo"dur, diyelim. Böyle görünmesinin nedeni, topu topu tek bir roman yazmış olmasıdır: *Vathek* (1786). Bunun dışında, gezi notları gibi, otobiyografik yanı olan yazıları var ama önemli oldukları söylenemez. Ancak *Vathek* hem kendi başına hem de genellikle birlikte anıldığı bir avuç romanla birlikte, ilginçtir. "Korku edebiyatı"nın erken örneklerinden biridir.

Edebiyat tarihçileri 18. yüzyılın ikinci yarısında yazılmış sekiz on romanı "Gotik Roman" adını verdikleri bir "akım" içine oturtmuşlardır. Doğrusu bu romanları belirli bir *akımın* ürünleri gibi görmek kolay değildir. Paylaştıkları belirgin özellikleri yoktur, temsilcileri birbirlerinden kopuktur v.b. Eski dilde "mefhum-u muhalifi" denirdi. Bu romanlar, "Akıl Çağı" ya da "Aydınlanma Çağı" diye tanıdığımız 18. yüzyılda, ama o zamanın "Akıl" diye tanınan tarzının dışında yazıldıkları için, yani farklı biçimlerde de olsa, dışına taştukları "karşıt"ları dolayısıyla böyle bir küme içinde sınıflandırılmışlardır.

Ama bu aykırılık şüphesiz ilginç bir şey. Çağın anlayışına açıkça ters bir tutum benimsedikleri için ilginç; ama daha önemlisi, 19. yüzyıl başında yayılacak Romantizm hareketiyle bazı önemli bağlantıları kurulduğu için ilginç.

İngiliz edebiyatında bir “fantazi” eğilimi hep olmuştur. Belki buna bağlayabiliriz Gotik Roman’ı – ama çok gevşek bir biçimde. Thomas More ve *Utopia* geliyor aklıma. More’dan önce dünyada böyle bir tür yoktu. “Bilinen dünya” ya da “edebi dünya” dışında böyle bir şeyi yazmayı akıl eden ve buna cesaret eden olmamıştı.

Gene de 18. yüzyıl eseri olan *Gulliver* bazı bakımlardan biraz daha yakın görülebilir Gotik Roman’a. Ama bu aynı zamanda da insanlığın halini keskin bir hicivle veren bir aledir.

Dr. Samuel Johnson (1709-84) 18. yüzyılın İngiltere kültür ortamının çok baskın bir kişiliğidir. Uzunca yaşamış ve bu yılların genel havasını bilgisiyle, zevkiyle, nükteleriyle yönlendirmiş bir yazardır. Tipik bir Aydınlanma aydınıydı. En önemli eseri, İngilizcede yapılmış ilk ciddi *Sözlük*’tür. O bunu hazırlarken, kişiliğinin etkisindeki dostu Boswell onun hayatını inceleyerek dünyanın ilk ciddi biyografisini yazıyordu. Samuel Johnson 1759’da *Rasselas* adında bir kısa roman yayımladı. “Gotik” sıfatıyla anılan ilk roman budur.

Gotik’e giden ilk metnin neo-klasik akılcılığın en yetkin kaleminden çıkmış olması çok ilginç. Bir başka açıdan, bu romanın *Candide*’le aynı yıl yayımlanmış olması da ilginç. Akılcılar da akıldan sıkılmaya başlayordular herhalde.

Gene de *Rasselas*’ta “fantastik” dozu pek yüksek değildir. *Rasselas* “Mutlu Vadi”de yaşayan bir Habeş Prensi’dir; roman da onun hayat, mutluluk, istek v.b. üstüne felsefesiyle dolu, eyleme hemen hemen hiç yer vermeyen, eylem bekleyen bir okur için düpedüz sıkıcı bir metindir. Fantazi, “yabancı” olanın eksotizmiyle sınırlıdır.

Bundan yalnız beş yıl sonra Horace Walpole'un (1717-97) *The Castle of Otranto* [Otranto Şatosu] adlı romanı piyasaya çıktı. Horace, önemli bir Whig politikacısı olan Sir Robert Walpole'un oğluydu ve kendisi de Parlamento'ya seçilmişti. Ama o böyle işlere pek meraklı değildi. "Gotik" gibi bir sıfatı sırf yazdığı romanlarla değil, örneğin Twickenham'ın Strawberry Hill'inde yaptırdığı "Gotik şato"yla ve aslında bütün hayat pratiğiyle hak ediyordu.

Walpole "eksotik"i Afrika'da değil, Ortaçağ'da aradı ve buldu – yani mekânı değil, zamanı değiştirerek. Akıl Çağrı açısından Ortaçağ, Batı dünyasının yaşadığı en berbat dönemdi. Zaten "Ortaçağ" adını onlar takmıştı ve "Klasik Çağ"la "Neo-klasik Çağ" arasındaki karanlık dönem anlamına geliyordu. Ama Walpole'un *Otranto*'su bu düşünce ikliminde popüler olabildi.

Walpole romanına doğaüstünü takım taklavat sokmakta bir sakınca görmedi. Bir cinayet ve hak gaspı hikâyesi, babanın yüzünü görmediği kendi kızını öldürmesi gibi "gotik" olayların yanı sıra hayaletler ve hortlaklarla süslendi.

Öteki romanları bunun kadar başarılı olmamış, epey bir yekûn tutan mektuplarıyla eleştirmenler tarafından beğenilmiştir.

Bu sıralamada Beckford üçüncü gelir. Onun da "Gotik" merakı mimaride kendini göstermiş, Fonthill'deki mâlikânesini Gotik bir saray olarak yaptırmış, adını da Fonthill Abbey koymuştu.

Beckford'u ve *Vathek*'i nasıl olsa daha konuşacağız. Devam edelim: Dördüncü "Gotik" yazarımız bir kadın, Ann Radcliffe (1764-1823). Edebiyat tarihinde onu daha çok Mrs. Radcliffe adıyla görürüz. Onun en tanınmış eseri *The Mysteries of the Udolpho*'dur (1794). *The Italian, Romance of the Forest*, *A Sicilian Romance* ve *An Italian Romance* adlı romanları da vardır. "Romans", "Mystery" gibi adlar bu ro-

manların içerikleri hakkında da bir fikir veriyor. Ayrıca, Radcliffe'te ve Walpole'da "İtalyan" çokluğu da herhalde rastlantı değildir. Ta Shakespeare zamanından başlayarak, Katolik İtalyanlar, Protestan Kuzeylilere zaten "öteki" gibi görünmüşlerdir. Papa'nın o memlekette oturduğu söylenmektedir; Machiavelli diye bir adam vardır; Katolik'tirler, hilekârdırlar, duygusal ve şehvanidirler v.b.

Sonuç olarak, "Gotik"le bağdaşacak özellikler.

Mrs. Radcliffe bir "esrar" havası yaratmayı sever. Bu esrar çeşitli doğaüstü motiflerle korkunçlaşır. Ama romanın sonuna gelindiğinde, doğaüstü sanılan olayların doğal olduğu anlaşılır. Onun bu yönteminin birçok taklitçisi çıkmıştır.

Taklitçilerini şimdi hatırlayan pek yok ama bir parodisi çok ünlü: Jane Austen'in *Northanger Manastır*'ı. Austen Mrs. Radcliffe okuya okuya sersemleşmiş bir karakter yaratır. Catherine, kafasında yığınla fantazi, ortalığı karıştırır.

Diziyi Matthew Gregory Lewis'in (1775-1818) *The Monk*'u ile kapatalım. Bu romanda İtalya yerine benzeri olan İspanya'ya gideriz, Engizisyon'u görürüz, epey bir sapıklık ve epey bir doğaüstü olay vardır bu kitapta. Zamanında epey popüler olmuştur.

Bu roman 1796'da yayımlandı ve "Gotik Roman" dediğimiz çok sayıda ürünü olmayan bu türün son örneği oldu. Çünkü Romantizm akımı geldi ve ortalığı kapladı; başta sert tepkilerle karşılaşsa da, entelektüel ortama egemen oldu. Kısaca baktığımız bu "Gotik Roman"da görülen birçok özellik, Ortaçağ sevgisi, eksotik ve eksantrik olanın yüceltilmesi, göreneksel ahlâkın mahkûm ettiği şeylerin erdem olarak görülmesi (cinsel tutku olabilir, her türlü tutku olabilir) Romantizm'in de arsenalinde vardı. Diyebiliriz ki, Romantizm, "Gotik"e ihtiyaç bırakmadı.

Ama Romantizm de "Gotik"ten yararlandı. Mary Shelley'nin *Frankenstein*'i (1818) "Gotik Roman"la özdeşleştir-

bileceğimiz pek çok ögeyi, o romanları kat kat aşan bir hayal gücüyle bir araya getirebilmiştir. Yüzyıl sonunda Bram Stoker'ın *Dracula*'sı (1897) yayımlandı; bu da, bildik Gotikçilerin ağzının suyunu getirecek ya da dişlerini sivriltecek bir hikâyeydi; Stevenson'ın *Dr. Jekyll*'i (1886) ondan da erkendir.

Coleridge ve Keats gibi Romantik şairler, birincinin “Christabel”, ikincinin “La Belle Dame Sans Merci” ya da “The Eve of St. Agnes” gibi şiirlerinde “Gotik Roman”ın da düşkün olduğu Ortaçağ'ı çeşitli yönlerinden işlediler. Byron ise “Gotik Roman”da bazı yarı pişmiş örneklerini gördüğümüz “göreneksel değerlere meydan okuyan adam”dan “Byronic kahraman”ı yarattı. Öte yandan Bonteler, özellikle de Emily, bazı romanlarının bazı bölümlerinde Charles Dickens, “Gotik”le edebiyata giren öğelerden yararlandılar. Bunların hepsinin yanında “Gotik” çocukça kalır, “acemi işi” olur, ama kendinden sonraya önemli bir miras bırakmayı da başarmıştır.

Şimdi Beckford'a gelelim. Zengin bir ailenin çocuğuydu, iyi eğitim almıştı. Bununla ilgili dikkat çekici bir ayrıntı, daha beş yaşındayken, o zaman sekiz yaşında olan Mozart'tan piyano dersi almasıdır. Ama bunun ne müthiş bir şey olduğunu Beckford herhalde hayatı boyunca kavrayamamıştır.

On yaşına geldiğinde babası öldü ve Beckford hatırı sayılır bir mirasa kondu. O yıl Britanya'yı terk edip Avrupa'da gezmeye başladı ve ancak on sekiz yaşına geldiğinde yurdu-na döndü. Döndüğünde, öyle sıradan bir genç değildi. Tanıştığı Vikont Courtenay'in on bir yaşında bir oğlu vardı ve Beckford ona bir biçimde abayı yaktı. Eşcinsel olduğuna dair epey bir şüphe ve tahmin vardır ama kesin yargıya varacak bir kanıt da yoktur. Bu tanışmadan bir süre sonra, 1781'de, yirmi bir yaşındayken, Beckford'un büyük paralar harcayarak genç Courtenay için bir Noel partisi verdiğini öğreniyoruz. Bu sırada yanında Louisa Beckford adında bir genç

hanım bulunuyor. Bu Louisa, yeğeni Beckford'la evli, ama William ona âşık – kendisi de evli bu sırada, 1783'te Lady Margaret Gordon'la evlenmiş. On dört yaşına gelen William Courtenay ise bir tür “şeref konuğu”, parti aslında onun için. Elli yıl sonra Beckford bu partiyi hâlâ hatırlar ve anlatır. Üç gün üç gece bütün pencereleri kapatarak babasının konağına kapanmışlar, ne yapmışlarsa yapmışlar. Bu sıralarda *Vathek*'in hikâyesini de düşünmeye başladığını gene kendisinden biliyoruz. Ne hikmetse, yazmaya başlayınca, romanı Fransızca yazıyor.

Partiden kısa bir süre sonra Beckford, William Courtenay ile eşcinsel ilişki kurduğu, daha doğrusu onu kurmaya zorladığı suçlamasına uğruyor ve olay kısa zamanda ciddi bir skandal boyutlarına ulaşıyor. İşler ciddileşince Beckford 1784'te pılısını pırtısını değil ama ailesini toplayıp yeniden Britanya dışına yollanıyor. 1786'da, karısı, ikinci çocuklarını doğururken ölüyor. Bu aynı yıl, Protestan din adamı (!) Samuel Henley *Vathek*'i İngilizceye çeviriyor ve kitap yayımlanıyor. Beckford kendisi de kitabını İngilizceye çevirmeye başlamış, ama bitirememiş. Henley'ye mektupla bazı önerilerde bulunuyor, dinletemiyor ve kitap “Arapçadan çevrildiği” iddiasıyla yayımlanıyor. Beckford buna herhalde kızıyor ki, Fransızcasını hemen Paris'te ve Cenevre'de bastırıyor.

1790'da İngiltere'ye dönüyor, Fonthill'de babasının konağının yerinde gotik mâlikânesini yaptırmaya girişiyor (mimar James Wyatt). Büyük iş olduğu için, çok hızlı çalışmalarına rağmen, binanın bitmesi 1807'yi buluyor. Salisbury Katedrali'nin çan kulesini model alan 100 metrelik kule, fazla acele yapıldığı için, bir fırtınada çöküyor! Bunu yeniden yaptırıyor, Avrupa'dan satın aldığı bir yığın değerli resmi (Rafaello, Rembrandt, Leonardo, Velazquez v.b.) yeni evine taşıyor; kitaplığını da ölümünden sonra satın aldığı Gibbon'ın kitaplarıyla dolduruyor. Evine kapanıp esrarengiz bir

hayat yaşıyor. Ünlü Noel partisi hakkında yazdığı mektuplarda v.b., bunun bir tür Kara Büyü orjisi olduğu izlenimini ediniyoruz. Abbey hakkında da komşular benzer söylentiler yayıyor.

1805'te iyice fukaralaşmış durumda. Bir zaman Londra Belediye Başkanı da olan babasından kalan toprakları, Jamaika'daki plantasyonları, St. Pancras'taki mülkleri elden çıkararak devam ediyor. Evinden yalnız Londra'da ya da Paris'te operaya gitmek için ayrılıyor. Ama 1821'de iyiden iyiye sermayeyi kediye yükleyince Gotik mâlikânesini de satıp Bath kentine yerleşiyor. Uzun uzun yaşıyor burada. Hakkındaki son tevatür, öldüğünde yüzünde hiçbir yaşlılık izi bulunmaması. Demek aynı zamanda bir erken Dorian Gray Portreleri yapılmış aslında. Onlar da "sıradan", "olağan" bir adam olmadığını hissettiriyor.

Bu arada iki kızı kazaya uğramadan büyüyor, biri bir Hamilton Dükü ile evleniyor.

Gezi anılarını –ki o çağda ve sonrasında beğenilmişti– yetmişlerine geldiğinde yayımlıyor. 1815'te *Vathek*'in nihai çevirisi Londra'da basılıyor. Bundan sonraki yıllarda yeniden basılmıyor.

18. yüzyıl, bir sonraki yüzyıla damgasını vuran Victoria Çağı gibi göreneksel ahlâkçılığın her yeri kapladığı, dar kafalı ve katı, dolayısıyla aynı zamanda gizli kapaklı "günahları" ve ikiyüzlülüğü teşvik eden bir çağ değildi. Ama o da Akıl Çağı diye kendini adlandırmış, "akıldışı" nı bilmeyen bir aklın gösterdiği yoldan sapanlara da iyi gözle bakmamıştı. Beckford, sanırım, tarihin herhangi bir çağında aykırı bir tipti. Marquis de Sade'in (1740-1814) aklından geçirdiklerinin benzerlerini Voltaire'in üslûbunu taklit ederek yazmaya çalışan bir İngiliz!

Günübirlik, düz ahlâkla uyuşamayan bir kişi olduğu belli; ama aynı zamanda, "Bana ne sizden!" deyip bu ahlâ-

kın koyduğu sınırları aşmadığı da belli. *Vathek*'te Gülşen-ruz'un William Courtenay ve Nurunihar'ın da Louisa Beckford olduğu aşağı yukarı kesindir; öyleyse, William'a gerçek duygularının kitaptakine göre daha az platonik (ama öteki anlamda alırsak daha çok Platon'ik) olduğu kolayca iddia edilebilir. Ama Beckford'un sorunu herhalde yalnız cinsel tercihlerle sınırlı değildir. Çağı ağır toplumsal ahlâk baskısıyla aykırı bireysel dürtüler ve güdüler arasında sıkışan, "psikoloji"den habersiz insanların içlerine cinlerin girdiğini, bazı kadınların cadı olduklarını feryat figan "itiraf" ettikleri ve bunun için cezalandırılmak istedikleri, cezalandırılınca rahatladıkları bir çağdı.

Gene çocukluğundan resim öğretmeni olan Alexander Cozens muhtemelen pek resim öğretememişti ama ona *Bin Bir Gece Masalları*'nı okutan ve böylece Oryantalizm'inin yolunu açan oydu. Daha başka şeyler de (büyü v.b.) öğretmiş olabilir. Bazı tanıdıkları ise böyle şeyleri kesinlikle okumamayı salık veriyorlardı. Beckford onları dinlemedi, ama belli ki hayatı boyunca da fazla huzurlu olmadı. Şark, bir zamanların İtalya'sı gibi, günahın ve ahlâksızlığın (ve tabii her türlü eksotizmin, zenginliğin, bolluğun) diyarıydı. Onun için bu Batı'da inşa edilmiş Doğu, Beckford'un kendi ruhunun bir aynası gibiydi; içeri dışavuruyor, ama bunu yaparken ötekileştiriyordu: "Bunları Müslümanlar yapar." Yani, bu Oryantalist eksotizm Beckford'un kendisidir – herhalde kendine de pek itiraf edemediği şekliyle.

Onun için de *Vathek* erken (ve bu nedenle şimdi bize bir hayli çocukça görünen) bir "kötülük incelemesi"dir. Beckford'un kendisinden çok çağından ve aynı zamanda edebi geleniğin bu yolda inceltilmemesinden ileri gelen *naifliği*, başlıca retorik araç olarak "abartı"yı (hyperbole) seçmesine yol açmıştır. Nicelikler, nitelikler, duygular, tutkular her şey abartılı bir şekilde abartılmıştır. Bu abartı, anlatılan şeylerin gerçeğe

benzerliğini (verisimilitude) erozyona uğratur, dolayısıyla işin ciddiyetini iyice şüpheli hale getirir. Bunun da Beckford için bir çeşit duygusal-ahlâki sübap olduğu kanısındayım.

“Halife” Vathek ve kötülükte kılavuzu olan annesi, çok daha küçük ölçekte Nurunihar, çok zaman zevk için, kötülük olsun diye kötülük ederler. Çok zaman bir egemenlik tutkusuna kapılarak kötülük ederler. “Bunu da yapabildim” demek gibi bir şey. Yetenekleri böyle gelişmiştir. Çok zaman bir şey istedikleri, istedikleri şeyi hemen elde etmek istedikleri için, yani biraz araçsal biçimde kötülük ederler. Yani, kötülüğün türlüşünü bulabiliriz. Ama bir de, *merak* vardır. Vathek yeraltı dünyasını deli gibi merak eder. En büyük (göreneksel düzeyde) kötülüklerini de bu nedenle yapar, o zenginliğe kavuşmak için Allah’ı inkâr eder.

Beckford’un bu ikilemlerden çıkmadığının kanıtı, bence, romanın sonundaki oldukça göreneksel “şiiresel adalet” dağıtımıdır. İyiler cennete, kötüler cehenneme v.b...

Öte yandan bu son bölüm, son birkaç sayfa, öncekilerden epey farklı gibi. Beckford ilk Avrupa gezilerinde İspanya’nın kasveti ve ezici atmosferiyle ünlü Escorial Sarayı’na gidip gezmiş, kendimden, *Başka Kentler, Başka Denizler*’den (II. cilt) alıntıyla, “... yeraltında, gizemli ve korkunç bir dinin ibadetini yerine getirmek üzere yapılmış bir tapınak...” gibi görmüş. Bu son sayfalarda sanki birden “asudeleşmiş” bir dille anlatıyor yeraltını, cehennemi, abartısı da asgariye iniyor.

Belki de kötülüğü cehenneme yollamış olmanın huzuruna eriyor.

Seçil Kıvrak (bölümümün parlak mezunlarından biri), *Vathek*’i aynı zamanda Fransızca ve İngilizce metinlerini göz önüne alarak çevirdi.